

סיכוי סיקוי Sikkuy

העמותה לקידום שוויון אזרחי الجمعية لدعم المساواة المدنية
The Association for the Advancement of Civic Equality

פערים בין יהודים לערבים במערכת החינוך – התשתית הפיזית

כתיבה:

מיכל בליקוף

נובמבר, 2014

כערים בין יהודים לערבים במערכת החינוך – התשתית הפיזית

כתיבה: מיכל בליקוף

עריכה לשונית: נעמי גליק־עוזרד

גרפיקה: מיכל שרייבר

מנהלי המחלקה למדיניות שוויונית: שירלי רקח ועבד כנאענה

פרסום זה יוצא לאור גם בערבית, והוא מופיע באתר האינטרנט של העמותה. www.sikkuy.org.il

[sikkuy.org.il](http://www.sikkuy.org.il)

המחקר בוצע הודות לתרומתה של קרן לאוטמן

© מותר ורצוי לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה תוך ציון מפורט של המקור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מעמותת סיכוי.

ירושלים

רח' המשוררת רחל 17, בית הכרם, ירושלים 96348

טל' 02-6541225 | פקס 02-6541108 | jerusalem@sikkuy.org.il

חיפה

שד' בן גוריון 57, ת"ד 99650, חיפה 31996

טל' 04-8523188 | פקס 04-8523065 | haifa@sikkuy.org.il

תוכן העניינים

5	.....פתח דבר - המחקר, מטרתו והאתגרים שבתהליך
7	.....רקע כללי
10	.....המחסור בכיתות: כשליש מכיתות בית הספר וכשני שלישים מכיתות הגן חסרות
16	.....פערים ומחסור במשאבי חינוך
20	.....סיכום
22	.....רשימת מקורות

פתח דבר –

המחקר, מטרתו והאתגרים שבתהליך

לאי־השוויון בחינוך יש השלכות שליליות רבות על החברה כולה ועל הפרטים בתוכה, החל מפגיעה בפוטנציאל ההשתכרות של הפרט ובסיכוייו למוביליות חברתית, וכלה בפגיעה ברמת הלכידות החברתית ובהיווצרות תחושות של אפליה, קיפוח ושסעים חברתיים. **מטרת נייר זה** היא לסקור את מצב אי־השוויון בין החינוך העברי לערבי, בכל הקשור להיבטים הפיזיים של סביבת הלימודים בגני הילדים ובבתי הספר. הסביבה הפיזית של הלימודים היא נושא רחב הכולל מבני חינוך, חצרות, אופן ארגון ותכולה של חללים שונים, תאורה, אקוסטיקה ובקרת אקלים, וכן משאבי למידה, קרי מחשבים, ספרייה ומרכז משאבים, מעבדות ומתקני ספורט.

בעמותת סיכוי אנחנו עוסקים כבר שנים רבות בסקירת הפערים בין יהודים לערבים במדינה. לעצם הסקירה יש חשיבות רבה, אך חשוב לא פחות להפוך את הסקירות הללו למנופים בידי אלה הפועלים למען שוויון, ובידי משרדי הממשלה, בכדי לשנות את מצבי האפליה הבוטים ולקדם שוויון בין אזרחי המדינה היהודים והערבים.

בקשה למידע ממשרד החינוך:

לקראת כתיבת נייר זה, הגישה עמותת סיכוי בקשה למידע ממשרד החינוך, שבמסגרתה ביקשנו נתונים על בניית כיתות לימוד, על מבני חינוך שכורים, ועל מבנים יבילים המשמשים ככיתות לימוד. כמו כן ביקשנו מידע על מצאי ספריות, מחשבים ומעבדות בבתי הספר.

במסגרת המידע על בניית כיתות לימוד, ביקשנו לדעת: כמה כיתות לימוד הוכרו צורך לבנות במהלך השנים 2009–2012, כלומר, לאחר שהרשויות המקומיות הגישו בקשות לאישור בנייה או הרחבה של מוסד חינוכי – כמה כיתות אכן הוכרו כצורך על ידי משרד החינוך בכל רשות מקומית ובכל שלב חינוך (גן, יסודי, על־יסודי). מכיוון שאין בידי משרד החינוך די תקציב לממן את בנייתן של כל הכיתות שהוא מכיר בצורך לבנותן, ביקשנו לדעת כמה כיתות לימוד תוקצבו **בפועל** בכל אחת מהשנים הנ"ל, לפי רשות מקומית ושלב חינוך. בנוסף, ביקשנו מידע על מספר המבנים היבילים המשמשים ככיתות לימוד בכל רשות מקומית.

בתשובה שנתקבלה ממשרד החינוך לעמותת סיכוי מיום 21 בפברואר 2013, נטען שהמידע המבוקש אינו קיים ברשותנו כפי שנתבקש, ומצריך עיבודים מיוחדים. "עיבודי המידע כוללים איסוף מידע, מיון **בטיפול ידני בעיקרו**, וכן ניתוח דוחות רבים בני **אלפי עמודים**". לאור זאת, מנמק משרד החינוך, אין באפשרותו למסור את המידע שהתבקש, שכן "העיבודים המיוחדים מצריכים **השקעת משאבים בלתי סבירה**". [ההדגשות שלנו]

תמוה הדבר שאין בידי משרד החינוך רישום נגיש של מספר הכיתות שהוא מכיר בצורך לבנותן, ומספר כיתות הלימוד שהוא בונה בכל שנה. אם במהלך השנים 2007–2011 נבנו כ־8,000 כיתות (כ־1,600 כיתות בשנה בממוצע), לא ברור מדוע המידע הזה משתרע על פני "אלפי עמודים", כדברי ההנמקה של המשרד, ומדוע דליית מידע כל כך אלמנטרי ופשוט, צריכה להיות "השקעת משאבים בלתי סבירה" בעשור השני של המאה ה־21.

כמו כן ביקשנו מידע על אודות ספריות בגני ילדים ובבתי ספר. מסתבר שגם בתחום זה, אין בידי המשרד מידע עדכני, ונמסרו לנו נתונים משנת 2007, הפעם האחרונה שבה נערך סקר ספריות. באשר למידע על מספר המחשבים בבתי הספר, נשלח אלינו מחקר שנערך על ידי מחלקת המחקר של הכנסת בשנת 2009. גם במקרה זה נטען שאין מידע עדכני, וכי המשרד שוקד על עריכת סקר מקיף בבתי הספר כדי לעמוד על המצב הקיים.

היעדר מידע מאורגן ומסודר בידי משרד החינוך, מטיל ספק גדול ביכולתו של המשרד לבחון את מידת השוויוניות וההוגנות בחלוקת משאבי החינוך, וביכולתו לטפל בפערים הקיימים. היעדר הנתונים ואו אי חשיפתם מונעים מהמשרד עצמו, ומכל מי שפועל לקידום השוויון בחינוך, לקיים פעילות מושכלת ומבוססת על נתונים כדי לקדמו.

במסגרת נייר זה, בהתאם למצאי הנתונים העדכניים ביותר שעמדו לרשותנו, נסקור את מצב המחסור בכיתות לימוד (נתוני 2012), מצאי המחשבים בבתי הספר (נתוני 2011), הספריות (נתוני 2007) ומתקני הספורט (נתוני 2009). בכל אחד מהתחומים שנבדקו, נמצאו פערים משמעותיים בין החינוך העברי לערבי.

רקע כללי

מה לבית הספר ולצמצום פערים?

חוקרים בתחום החינוך מנסים במשך שנים לענות על השאלה עד כמה משפיעה מערכת החינוך (בית הספר, המורים, תכניות הלימודים) על הישגי התלמידים ועל צמצום הפערים החברתיים, זאת בהשוואה להשפעת המטען שעמו מגיע התלמיד מהבית.

לרקע חברתי, הכלכלי והתרבותי של התלמידים יש השפעה ניכרת על ההישגים הלימודיים. סקירה של מחקרים אמפיריים שנערכו על פני שלושה עשורים ויותר,¹ מעלה כי איכותו של בית הספר ושל המורים המלמדים בו תורמת רק 20 אחוזים מהגורמים להצלחתם של התלמידים בלימודים. בעוד שהשפעת המורים נאמדת ב־13%, תרומת בית הספר נאמדת בכ־7%. כ־80% מההצלחה בלימודים מוסברים ברקע האישי של התלמיד.

לכאורה, מדובר בממצא מאכזב, הדוחק לשוליים את תפקיד בית הספר, המורים ותכניות הלימודים כמשפיעים על עתיד התלמידים. אולם הדומיננטיות של גורמי הרקע האישיים של התלמיד בהסברת ההצלחה בלימודים, מלמדת יותר על חוסר היעילות של מערכת החינוך מאשר על חוסר הפוטנציאל שלה לחולל שינוי. מקרי הצלחה בקרב אוכלוסיות מרקע חלש יותר מוכיחים מה רב הפוטנציאל של מערכת חינוך יעילה ואיכותית להוות כלי לצמצום פערים, וכפועל יוצא מזה לתרום לאיחוי שסעים חברתיים. אפקטיביות בית ספרית נמדדת, אפוא, על פי הצלחת בית הספר לקדם את התלמידים בתחומים שונים (לימודיים, ערכיים ורגשיים) אל מעבר לצפוי להם על פי נתוני הרקע שלהם.² **המחקר מוכיח, שככל שהרקע האישי של התלמיד (השכלת הורים והכנסה נכפ) הוא בעל מאפיינים נמוכים יותר, כך עולים משקלם וחשיבותם של מערכת החינוך ובית הספר כבעלי פוטנציאל להביא להצלחה בלימודים, להטמיע ערכים וכללי התנהגות נאותים, ולצמצם פערים חברתיים-כלכליים.**

מרבית התלמידים במערכת החינוך הערבית באים מרקע חברתי-כלכלי נמוך. למעלה משני שלישים מהילדים הערבים בישראל (68.9% בקרב ערבים, לעומת 23.7% בקרב יהודים)³ חיים במשפחות המצויות מתחת לקו העוני. גם הרקע ההשכלתי של רבים מההורים אינו גבוה בהשוואה לאוכלוסייה היהודית הבוגרת. שיעור בעלי השכלה נמוכה (סיום בי"ס יסודי) בקרב ערבים בני 15 ומעלה עומד על 37%, לעומת 16% בקרב יהודים. לעומת זאת, שיעורם של בעלי השכלה על-תיכונית (אקדמית ולא אקדמית) בקרב ערבים עומד על 17%, לעומת 40% בקרב יהודים.⁴

כלומר, בניגוד לממצא הכללי על השפעתה המוגבלת של מערכת החינוך, הרי שנוכח נתוני הרקע הקשים של מרבית התלמידים בחינוך הערבי, גדל מאוד משקלה של מערכת החינוך כמי שעשויה לתרום להצלחתם בלימודים, וגדלה תלותם של התלמידים במערכת החינוך, כמאפשרת וכמפלסת דרך לרכישת חינוך והשכלה ולהשתלבות מיטבית בשוק העבודה ובחברה.

1 אילנה שובל, "מחקר – הכי תורם שיש", שיעור חופשי, גיליונות תשס"ו, גיליון 69, כסלו תשס"ו, 2005.

2 חגית גליקמן, הקשר בין רקע חברתי-כלכלי לבין הישגים: האקלים בבית הספר כמשתנה מפצה וממתן, כנס ראמ"ה, מרס 2013.

3 מיירי אנדבלד, אורן הלר, נתנאלה ברקלי, דניאל גוטליב, ממדי העוני והפערים החברתיים, דוח שנתי 2012, המוסד לביטוח לאומי, ירושלים 2013.

4 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2013, נתוני 2011.

מה לסביבה הפיזית וליעילות בית הספר?

הסביבה הפיזית והתנאים הפיזיים במוסדות החינוך, מוגדרים בהוראת מנכ"ל משרד החינוך⁵ כאחד הסטנדרטים הנחוצים ליצירת תרבות ואקלים בית ספרי חיובי,⁶ התורם להפיכתו של בית הספר למוסד איכותי שכדאי ללמוד בו. התנאים הפיזיים במוסד החינוכי משפיעים על יחס התלמידים לבית הספר, על רמת האלימות בו ועל בטיחות הילדים השוהים בו. בנוסף, כפי שנראה בהמשך, יש מחקרים המצביעים על כך, שמרכיבים שונים בסביבה הפיזית במוסדות החינוך עשויים להשפיע גם על הישגי התלמידים. **תלמידים מרקע מוחלש מושפעים יותר מהסביבה הפיזית. הם רגישים יותר ופגיעים יותר מחסכים ומפגעים בסביבה הפיזית, בהשוואה לתלמידים מרקע חזק. באותה מידה, תנאים פיזיים משופרים משפיעים לחיוב, באופן מובהק יותר, על תלמידים מרקע מוחלש.**

ניתן לדבר על שלושה תחומי השפעה של הסביבה הפיזית במוסד החינוכי:

השפעה על הישגי התלמידים: מן הספרות המקצועית עולה, כי השפעת גודל הכיתה על הישגי תלמידים בכיתות הנמוכות (גן חובה עד כיתה ג') ניכרת הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך.⁷ נמצא כי בכיתות קטנות (מתחת ל-20 תלמידים), ההישגים גבוהים יותר ביחס לכיתות גדולות, בעיקר בקרב מיעוטים וקבוצות אוכלוסייה מוחלשות.⁸ ההשפעה על הישגי התלמידים ניכרת גם בטווח הארוך, כאשר הם עוברים ללמוד בכיתות בגודל רגיל.⁹ עוד עולה מן הספרות המחקרית, שמבנים צפופים משפיעים שלילית על הישגי תלמידים, וכך גם ליקויים בתאורה, באקוסטיקה ובבקרת האקלים.¹⁰

השפעה על רמת האלימות: הסביבה הפיזית של בית הספר הוגדרה בחוזר מנכ"ל משרד החינוך כאחד הסטנדרטים החיוניים לקידום אקלים בטוח ולהתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך.¹¹ אין הכוונה לטעון שסביבה פיזית ירודה היא הגורם הבלעדי לאלימות, אולם מדגישים את חשיבותה כגורם שעשוי לתרום לירידה ברמת האלימות. על פי ממצאי המיצ"ב (מדדי יעילות וצמיחה בית ספרית), שבמסגרתו נבדקים גם האקלים והסביבה הפדגוגית של בית הספר, תלמידים בחינוך הערבי נחשפים יותר לאלימות מתלמידים בחינוך העברי, ושיעור גבוה מתוכם מדווח על היעדר תחושת מוגנות בבית הספר. ממצאים אלה מוצאים אישוש במקור מידע נוסף על אלימות במוסדות חינוך – סקר מקיף לניטור אלימות הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה)

-
- 5 חוזר מנכ"ל משרד החינוך 2.1-12 קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות חינוך – הוראת קבע.
  - 6 חנה שדמי, מסמך טיוטה בנושא סטנדרטים ליצירה, לניהול ולבקרה של תרבות ואקלים בית ספרי, משרד החינוך התרבות והספורט, המנהל הפדגוגי.
  - 7 Biddle, Bruce J.; Berliner, David C., "Small Class Size and Its Effects" Educational Leadership, 2002, 59, 12-23
  - 8 ד"ר רלי ברינקר, מנהלת תחום הפעלה פדגוגית המרכז לטכנולוגיה חינוכית (מטח), "כיתה קטנה – הזדמנויות גדולות – על מחקרי מדיניות ויישום" אוג' 2005.
  - 9 Frederick Mosteller, "The Tennessee Study of Class Size in the Early School Grades". The Future of Children – Critical Issues for Children and Youths, Vol.5, No.2-Summer/Fall 1995
  - 10 Earthman, Glen I. (2002). School Facility Conditions and Student Academic Achievement. Los Angeles, UCLA's Institute for Democracy, Education & Access (IDEA)
  - 11 חוזר מנכ"ל משרד החינוך 2.1-12 קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות חינוך, 2.3.4 סעיף ז – סטנדרט 7: הסביבה הפיזית של בית הספר.
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/2/2-1/HoraotKeva/K-2010-1a-2-1-12.htm>

בקרב תלמידי כיתות ד'-י"א.¹² צפיפות בבתי הספר, שמגדילה את החינוך, בוודאי איננה מסייעת ליצירת אווירה רגועה יותר.

השפעה על רמת הבטיחות: אחד הגורמים שעשויים להשפיע על רמת הבטיחות בתחומי בתי הספר והגנים (נוסף על ערנותם של המורים ועל כללי התנהגות ברורים לתלמידים), הוא מצב התשתיות הפיזיות בתחומי המבנה והחצר. מן הדוח השנתי של ארגון "בטרם" עולה, כי בשנים 2010-2012 עמד שיעור הילדים שנפגעו בשטח בית הספר ואושפזו על 1.9 ל-10,000 נפש לשנה בממוצע ביישובים ערביים. זהו שיעור הגבוה ב-40% ביחס ליתר הרשויות המקומיות, שבהן שיעור הנפגעים המאושפזים עמד על 1.3 ל-10,000.

אם כך, נקודת הזינוק של התלמידים הערבים מבחינת הרקע האישי שלהם נמוכה יותר, בתי הספר צפופים יותר, הם חשופים ליותר אלימות, ונפגעים יותר בשטח בית הספר באופן שמצריך אשפוז. הנחיתות הרב-ממדית הזאת מחזקת את הצורך במערכת חינוך, שבין מרכיביה ניתן לכלול גם סביבה פיזית ומשאבי למידה נאותים.

---

12 אתי וייסבלאי, נתונים על מערכת החינוך במגזר הערבי, מרכז מחקר ומידע של הכנסת, מאי 2013.

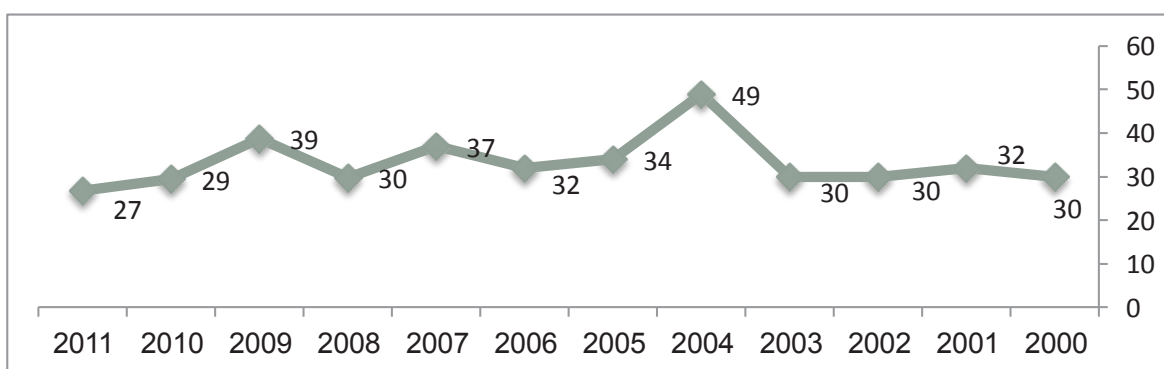
המחסור בכיתות: כשליש מכיתות בית הספר וכשני שלישים מכיתות הגן חסרות

מחסור בכיתות לימוד מאפיין את כלל מערכת החינוך, אך הוא חריף במיוחד בחינוך הערבי. בשני העשורים האחרונים גדלה מערכת החינוך הערבית הרבה מעבר לקצב הריבוי הטבעי, הודות להרחבת חוק חינוך חובה גם לגילאי 3-4, והודות לצמצום הנשירה בכיתות הגבוהות. במקביל, לא נעשתה התאמה בתקציבי הבינוי. חסך תקציבי מחד וחסמים תכנוניים מאידך, הבאים לידי ביטוי בעיקר במחסור בקרקע זמינה לפיתוח בתחומי הרשויות הערביות, הנציחו מצב של מחסור כרוני בכיתות לימוד, שלא בא על פתרוננו במהלך העשור האחרון, ואף החריף עם החלת חוק חינוך חובה מגיל 3.

בינוי כיתות 2011-2000

תרשים 1 מתאר את סך כל הכיתות שנבנו בעבור החינוך הערבי, כאחוז מסך כל הכיתות שנבנו בשנים 2011-2000. כ-27% מהתלמידים בישראל הם ערבים, וניתן לראות כי מערכת החינוך הערבית זכתה לבינוי בפועל של כיתות בהתאם לחלוקה, או מעט מעבר לחלוקה מסך כל התלמידים. אך הקצאה זו רחוקה מאוד מלענות על הצרכים, שכן היא לא נתנה מענה על הפערים מן העבר, ולא סיפקה פתרון לשימוש מבנים לא תקינים – יבילים, שכורים ומרחבים שלא נבנו לשמש ככיתות לימוד, שמספרם רק הלך וגדל. במחצית הראשונה של העשור הקודם אף הייתה מדיניות כללית להמעיט בתקצוב גני ילדים, מתוך מחשבה שניתן למצוא להם, בקלות יחסית, פתרון באמצעות שכירות.¹³

תרשים 1: חלקו של החינוך הערבי מסך כל הכיתות שנבנו (אחוזים) 2011-2000

מקור: משרד החינוך בשיתוף עם ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, דוח הוועדה לבחינת דרכים ליישום צורכי הבינוי במגזר הערבי, כפי שמשתקף במחסור בכיתות לימוד בשנים 2012-2008, אוג' 2008.

13 משרד החינוך בשיתוף עם ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, דוח הוועדה לבחינת דרכים ליישום צורכי הבינוי במגזר הערבי, כפי שמשתקף במחסור בכיתות לימוד בשנים 2012-2008, אוג' 2008.

כל זה קרה בתקופה שבה נוסדו מרבית גני הילדים ביישובים הערביים, שכן עד לחקיקת חוק חינוך חינוך לגילאי 3-4, בשנת 1999, תשתית גני הילדים לגילאים אלה כמעט לא הייתה קיימת. מרבית הרשויות המקומיות הערביות נכללו במסגרת חוק חינוך חובה חינוך חינוך לבני 3-4 כבר בשנת 2001, מתוקף השתייכותם לאשכולות 1-2 בסולם החברתי-כלכלי. מתחילת העשור הקודם הלכו והצטמצמו באופן משמעותי הפערים בשיעורי הלמידה בגני ילדים בגיל 3-4. כך למשל, בשנת הלימודים 1999-2000, פקדו את גן הילדים 34% מבני ובנות ה־3 בחינוך הערבי, לעומת 82% בחינוך העברי, ואילו בשנת הלימודים 2011-2012 הצטמצם הפער לכדי 81% בחינוך הערבי, ו־93% מקבוצת גיל 3 בחינוך העברי.¹⁴

במרס 2007, על פי החלטות הממשלה¹⁵ ובמסגרת "תכנית החומש לבניית כיתות לימוד בשנים 2007-2011", נקבע כי בתקופה הנ"ל תמומן בנייתן של 8,000 כיתות לימוד בעבור כל מערכת החינוך, בעלות כוללת של כ־4.6 מיליארד ₪. מתוכן, 39% הוגדרו כצורך של החינוך הערבי, דהיינו 3,120 כיתות. כשנה לאחר מכן, במרס 2008, הגישה ועדה בראשות ד"ר שי כנעני,¹⁶ שמונתה על־ידי שרת החינוך דאז, פרופ' יולי תמיר, את "דוח הוועדה לבחינת המחסור בכיתות לימוד במגזר הערבי בשנים 2008-2012".¹⁷ על־פי הדוח שהגישה הוועדה, הוגדר צורך לבניית 9,236 כיתות בפרק הזמן שבין השנים 2008 ל-2012.

בפועל, במסגרת תכנית החומש בשנים 2007-2011 נבנו 2,608 כיתות. דהיינו, בתחילת שנת הלימודים 2011-2012 עמד המחסור על כ־6,628 כיתות. התחזית משנת 2008 לא יכלה להביא אז בחשבון את הרחבתו של חוק חינוך חובה מגיל 3. ועל כן כיתות הגן, שהתווספו בעקבות החלטת החוק ביישובים בדירוג חברתי כלכלי 3 ומעלה, אינן מגולמות בסך 6,628 הכיתות החסרות. על־פי אומדן שערכה הוועדה לגבי עלות התוספת התקציבית לצורך בניית כל הכיתות החסרות בחינוך הערבי, הסכום עמד על כ־3.6 מיליארד ₪ במחירי 2008. (לשם ההשוואה, התקציב הכולל לתכנית החומש הממשלתית משנת 2007 לכלל מערכת החינוך עמד על 4.6 מיליארד ₪).

ממדי המחסור בכיתות לימוד

קרוב ל־1/3 ממבני כיתות בית הספר בחינוך הערבי חסרות

בסוף 2011 עמד המחסור בכיתות לימוד בבתי הספר בחינוך הערבי על כ־4,502 כיתות,¹⁸ מתוך 15,573 כיתות¹⁹ שפעלו בשנת הלימודים 2011-2012, דהיינו כ־29% מהכיתות פעלו במבנים לא ייעודיים, בכיתות שכורות, בחדרי ספח או במבנים יבילים.

14 הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 1998, 2013.

15 החלטת ממשלה 1410 מיום 18 במרס 2007 והחלטת ממשלה 1536 מיום 1 באפריל 2007.

16 מנהל מנהל הפיתוח במשרד החינוך באותה עת.

17 ועדה זו הייתה אחת מארבע ועדות משותפות למשרד החינוך ולוועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, שמינתה באותה העת השרה תמיר לצורך בחינת מערכת החינוך הערבי.

18 דוח כנעני 2008.

19 הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל, לוחות 8.8 ו־8.19.

קרוב ל־2/3 ממבני כיתות הגן בחינוך הערבי היו חסרות, ערב החלת חוק חינוך חובה חינם מגיל 3

מדוח ועדת כנעני עולה, כי בתחילת שנת 2007 עמד המחסור בגני ילדים על 1,965 כיתות גן. ההערכה הייתה שבשנים 2008–2012 יהיה צורך בתוספת בנייה של 435 כיתות גן נוספות, כדי לעמוד בצורכי הגידול הטבעי. כלומר, היה צורך בבנייה של 2,400 כיתות גן בסך הכול עד שנת 2012.²⁰ (זאת לפני שנכנסו לתוקף המלצות ועדת טרכטנברג, שבמסגרתן הוחל חוק חינוך חובה על כלל הילדים בגילים 3–4). בשנים 2008–2011 נבנו 374 כיתות גן חדשות במגזר הערבי, כך שניתן לאמוד את המחסור בכיתות גן בתחילת שנת הלימודים תשע"ב (2011–2012) ב־2,026 כיתות גן לערך. באותה שנה למדו בגני הילדים בחינוך הערבי (ללא מזרח ירושלים) 89,795 ילדים,²¹ וגודל כיתת גן ממוצעת עמד על כ־27 ילדים.²² כלומר, סך כל כיתות הגן שפעלו באותה שנה עמד על כ־3,325 כיתות, כאשר המחסור בכיתות נאמד כאמור בכ־2,026 כיתות, שהיוו כ־61% מסך כל כיתות הגן. כל זה בא ללמדנו, שערב כניסתו לתוקף של חוק חינוך חובה לגילאי 3–4, שני שלישים מכיתות הגן הדרושות היו חסרות. כאמור, עם כניסתו לתוקף של חוק חינוך חובה מגיל 3 בתחילת העשור הקודם, חל גידול נוסף במחסור בכיתות גן.

אלפי כיתות חסרות? היכן לומדים התלמידים?

משרד החינוך, באמצעות הרשויות המקומיות, מחויב לספק את חדרי הלימוד הדרושים, במסגרת חוק חינוך חובה. באין מבנה תקני, קיימות שלוש חלופות:

- הצבת מבנים יבילים בשטח בית ספר קיים, או במקרים מסוימים מוסד חינוכי שלם ממוקם במבנים יבילים.
- שכירת מבנים המשמשים ככיתות לימוד.
- ציפוף במבני חינוך קיימים, באמצעות הסבתם של חדרים וחללים בבית הספר, שיועדו במקור למטרות שונות כגון ספרייה, מעבדה, מקלט, לכיתות לימוד.

מבנים יבילים

התקן לבניית כיתות לימוד קובע, כי שטח המגרש שעליו יתוכנן בית הספר ייקבע על פי מספר הכיתות המתוכננות להיבנות עליו, ולפי סוג בית הספר (יסודי או על־יסודי), הקובע את גודל שטח הכיתה. כאשר נבנה מספר גדול יותר של כיתות על יחידת שטח נתונה, כמו במקרה של תוספת מבנים יבילים בחצר בית הספר, מצטמצמים מטבע הדברים שטחי המשחק והפעילות מחוץ לכיתות, והצפיפות בהם גדלה. בנוסף, תנאי הלימוד במבנים יבילים נחותים לעומת מבני קבע, והם מושפעים יותר ממזג האוויר.

20 דוח המלצות ועדת כנעני 2008.

21 הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל, לוח 8.5.

22 בלס ובלייך 2013, הערת שוליים 5 בעמ' 9.

אין בידינו נתונים על סך כל המבנים היבילים המשמשים ככיתות לימוד בחינוך הערבי ובכלל. לטענת משרד החינוך, בתשובה לבקשה למידע שהגישה עמותת סיכוי, אין בידינו נתונים זמינים על המספר הכולל של כיתות הלימוד הפועלות במבנים יבילים. לוח 1 מתאר את התפלגות התוספת השנתית של מבנים יבילים בשנים 2009 ו-2010. כשליש מסך כל התוספת הם מבנים יבילים שהוקצו לחינוך הערבי והבדואי.

לוח 1: הצבת מבנים יבילים לפי מגזרים 2009 ו-2010

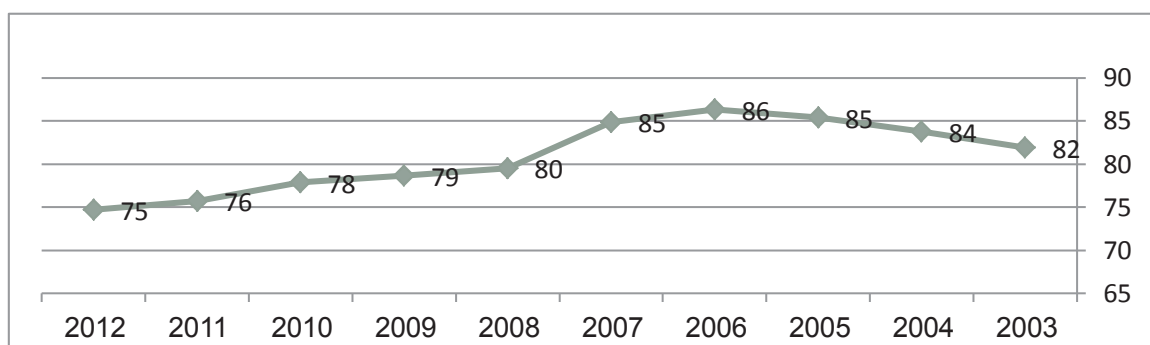
סכום בש"ח		מספר מבנים יבילים		מגזר
2010	2009	2010	2009	
4,035,000	4,350,000	32	42	יהודי - ממלכתי
6,405,000	4,020,000	50	37	יהודי - ממלכתי דתי
7,180,000	9,370,000	35	82	יהודי - חרדי
2,410,000	2,240,000	23	21	ערבי
4,197,000	4,197,000	43	43	בדואי
24,227,000	24,177,000	183	225	סה"כ

מקור: יובל וורגן, היערכות מערכת החינוך לפתיחת שנת הלימודים תשע"א - היבטים פיזיים ומנהליים, הכנסת, מרכז המחקר והמידע, אוג' 2010.

מבנים שכורים - בשנת 2012, 75% מהכיתות השכורות בחינוך הערבי

לאורך העשור האחרון, כ-80% מהכיתות השכורות במערכת החינוך היו בחינוך הערבי (ראו תרשים 2 מטה).

תרשים 2: כיתות שכורות בחינוך הערבי כאחוז מסך כל הכיתות השכורות 2003-2012.

מקור: עיבוד נתוני משרד החינוך, כפי שנמסרו לעמותת סיכוי במסגרת חוק חופש המידע.

משרד החינוך משתתף חלקית בעלות שכ"ד בעבור כיתות אם בלבד (לא לספריות, למעבדות, לחדרי מלאכה ולשאר חדרי ספח). על פי הסכם בין משרד החינוך למרכז השלטון המקומי, היקף ההשתתפות של המשרד בעלות שכר הדירה הוא 75%, אך לא יעלה על 1,035 ₪ לכיתה לחודש, או 9,315 ₪ לשנה. שאר עלויות השכירות מושתות על הרשות המקומית. השתתפות המשרד רחוקה מלכסות את העלות הריאלית, שכן זו מוערכת בין 34,000 ל-43,000 ₪ לשנה לכיתה (מחירי

2008).²³ כלומר, השתתפות משרד החינוך מממנת בפועל רק כרבע מעלות שכר הדירה, ואילו 75 האחוזים הנותרים מוטלים על הרשות המקומית. **במקרה של הרשויות המקומיות הערביות, הנטל הכספי מהווה עול נוסף בלתי סביר, בהיותן רשויות עניות מלכתחילה, דבר אשר מעמיק את אי-השוויון ומעמיס עליהן עול גדול יותר בהשוואה לרשויות מבוססות וחזקות יותר.**

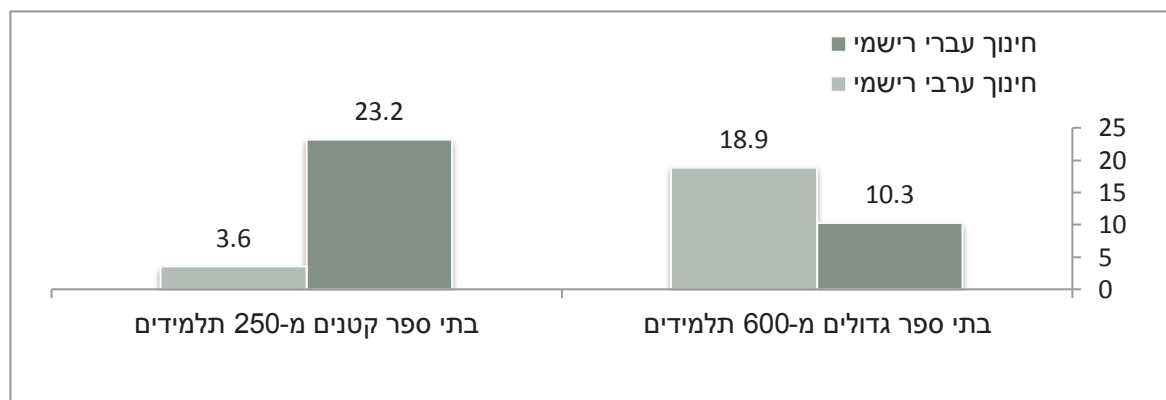
מרבית הכיתות השכורות אינן תקניות, ועל כן יוצא שבפועל, משרד החינוך לא ממלא את חובתו לספק באמצעות הרשויות המקומיות חדרי לימוד תקינים לבתי הספר ולגני הילדים. ישנם שני גורמים עיקריים לכך שמרבית הכיתות אינן תקניות. ראשית, חסרות דירות בנויות ביישובים הערביים, שתואמות את תקני הבנייה של משרד החינוך, הן מבחינת שטח הדירה והן מבחינת גודל המגרש והחצר. ובנוסף, עלות שכר הדירה, לו עמד גודל הדירה בתקנים, הייתה גבוהה בכ-25% מעלותו כיום, ואילו הרשויות המקומיות, שמתקציבן הדל נאלצות לממן כ-75% משכר הדירה, שואפות לצמצם עלויות.

נכון לשנת 2012 (תשע"ב), למדו בכיתות שכורות כ-20,323 תלמידים בחינוך הערבי וכ-4,152 תלמידים בחינוך העברי. משאבים כספיים גדולים מוצאים כל שנה על שכירות, הן מתקציב משרד החינוך, ובעיקר מתקציבן הדל ממילא של הרשויות המקומיות הערביות, במקום שיהיו מושקעים בבנייה של כיתות לימוד, או שיופנו לטובת תכניות או משאבים חינוכיים אחרים.

ציפוף במבנים ובחצרות של בתי ספר קיימים

החלופה השלישית שבאה לכלל שימוש היא הגדלת מספר הכיתות בבית הספר על חשבון חדרי ספח כגון מעבדות, ספרייה, חדרי אמנות וכו'. כאשר במבנה נתון, שנועד לאכסן מספר מסוים של כיתות, פועל מספר גדול יותר של כיתות, גדלה הצפיפות במרחב הבנוי ובחצר. תרשים 3 מטה, מתאר את התפלגות בתי הספר היסודיים השש-שנתיים לפי מספר תלמידים. לפי המלצות ועדת דברת (כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל), בתי ספר יסודיים שש-שנתיים יכללו לא יותר מ-18 כיתות (3 כיתות מקבילות), ולא ימנו יותר מ-600 תלמידים, או פחות מ-250 תלמידים. כ-19% מבתי הספר בחינוך הערבי, לעומת כ-10% מבתי הספר בחינוך העברי, לומדים למעלה מ-600 תלמידים, בהם לומדים 36.7 אלף תלמידים שמהווים כ-27% מסך כל תלמידי בתי הספר היסודיים השש-שנתיים בחינוך הערבי. לעומת זאת, כ-23% מבתי הספר היסודיים בחינוך העברי, לעומת 3.6% מבתי הספר בחינוך הערבי, מונים פחות מ-250 תלמידים.

תרשים 3: בתי"ס יסודיים המונים מעל 600 תלמידים ומתחת ל-250 תלמידים בחינוך העברי והערבי 2014

מקור: עיבוד נתוני מערכת מית"ר, משרד החינוך.

23 דוח הוועדה לבחינת דרכים ליישום צורכי הבינוי במגזר הערבי, כפי שמשתקף במחסור בכיתות לימוד בשנים 2008-2012 - דוח מסכם, מוגש לשרת החינוך, פרופ' יולי תמיר, אוגוסט 2008.

התוצאה הישירה של המחסור בכיתות לימוד היא גידול בממדי הצפיפות הן בכיתות, הן במבנה בית הספר והן בחצר. מבנים יבילים העומדים בשטח חצר בית ספר קיים, מצמצמים את שטח החצר. כיתות במבנים שכורים ממוקמות מחוץ למתחם בית הספר, ובמקרים רבים, כאמור, אינן בגודל תקני ולא תמיד יש חצר. כמו כן, ניצול מרבי של כל חדרי הלימוד במבנה בית ספר קיים, על חשבון ספרייה או מעבדה, גם הוא פוגע באיכות הלמידה. בדוח מבקר המדינה²⁴ מוזכרים מקרים קשים של תחזוקה לקויה, כגון הספק חשמל נמוך, חיבורים לא חוקיים למערכת החשמל ורטיבות – ליקויים שעלולים לסכן את בטיחות התלמידים ואף את חייהם. ערכי צפיפות גבוהים במונחים של מ"ר לתלמיד לא מקנים תנאים סבירים ללמידה, אינם מסייעים בהתמודדות עם אלימות, ומטבע הדברים, מאיצים את תהליכי הבלאי של המבנה.

מערכת החינוך צריכה לשאוף למקסם את הרווחה הפיזית במוסדות החינוך, על אחת כמה וכמה כשמדובר במוסדות חינוך שבהם לומדים תלמידים בעלי מדד טיפוח גבוה, שכן במקרה כזה ההשפעה החיובית של תנאים סביבתיים משופרים מובטחת.

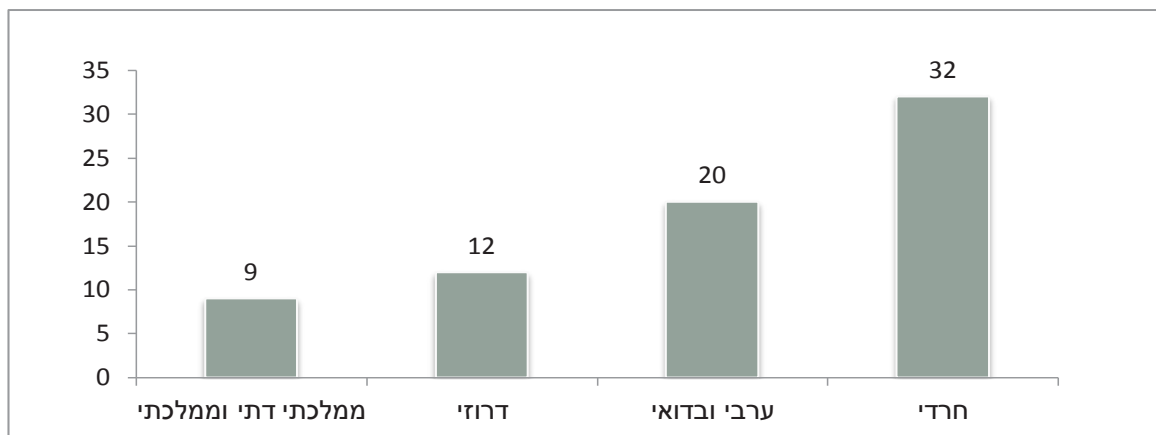
24 מבקר המדינה, "התשתיות הפיזיות של מוסדות החינוך במגזר הלא יהודי", דוח על הביקורת ברשויות המקומיות, 2008.

פערים ומחסור במשאבי חינוך

מחשוב בבתי הספר

בשנות ה-90 של המאה הקודמת, ובמהלך העשור הראשון למאה הנוכחית, הפעיל משרד החינוך תכנית רב-שנתית למחשוב מערכת החינוך – "מחר 98". במימון התכנית השתתפו משרד החינוך, מפעל הפיס והרשויות המקומיות, ובמסגרתה צוידו בתי הספר במחשבים. היעד שקבע משרד החינוך היה מחשב לכל 10 תלמידים עד שנת 1997. בשנת 2000 קבע המשרד יעד שני (מבלי שהושג הראשון), מחשב לכל 5 תלמידים.²⁵ נכון לשנת 2011, הייתה עמדת מחשב לכל 12 ילדים בממוצע. בחלוקה למגזרים, כפי שעולה מתרשים 4, בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי הייתה עמדת מחשב לכל 9 תלמידים, בחינוך הדרוזי עמדת מחשב לכל 12 תלמידים, בחינוך הערבי והבדואי עמדה לכל 20 תלמידים, ואילו במגזר החרדי הייתה עמדת מחשב לכל 32 תלמידים. מספר לא מבוטל של בתי ספר חרדיים לא מעוניינים להתמחשב מטעמי דת ואמונה, אך לא זה המקרה בבתי ספר ערביים, שם העומס על עמדת מחשב כפול ויותר ביחס לבתי ספר בחינוך העברי הממלכתי והממלכתי-דתי.

תרשים 4: מספר תלמידים לעמדת מחשב בבתי ספר לפי מגזרים 2010-2011

מקור: מבקר המדינה, דוח שנתי מס' 62 עמ' 700

בשנת 2010 החל משרד החינוך להפעיל את התכנית "התאמת מערכת החינוך למאה ה-21", שמטרתה להחיל פדגוגיה חדשנית בבתי הספר, תוך הטמעה של טכנולוגיית המידע. אולם תכנית זו מתייחסת רק להיבטים הפדגוגיים של המחשוב, ועל כן לא כוללת יעדים לתגבור עמדות מחשב לתלמידים. המקור הכספי היחיד לרכישת מחשבים לתלמידים מאז שנת 2003 הוא מפעל הפיס. הסיוע התקציבי של מפעל הפיס לרשויות המקומיות הוא במגוון תחומים, וכולל, מלבד מחשבים, גם מתקני ספורט ובנייה של מוסדות ציבור וצידום. לכל רשות מקומית נקבעת מסגרת תקציבית כללית על פי קריטריונים ברורים. ההחלטה לאיזה צורך ינוצלו כספי הסיוע, נתונה בידי הרשות

25 מבקר המדינה, דוח שנתי 62 "תקשוב מערכת החינוך", עמ' 699-726.

המקומית. לכן, האופן שבו מנצלת הרשות המקומית את תקציבי הסיוע המיועדים לה, משקף את צרכיה ואת סדר העדיפויות הפנימי שלה.

בשנים 2000–2010 תקצב מפעל הפיס לרשויות המקומיות במהלך התקופה. בשנים 2006–2010 תקצב מפעל הפיס 20,149 עמדות מחשב לחינוך העברי הרשמי, ו־8,491 עמדות מחשב לחינוך הערבי – כ־30 אחוז מסך כל עמדות המחשב שהוקצו לחינוך הרשמי (ראו לוח 2 מטה). שיעור התלמידים בחינוך הערבי מסך כל התלמידים בחינוך הרשמי הוא כ־31 אחוז. שיעור הקצאה זה לא רק נמוך במקצת משיעור התלמידים הערבים, אלא שבשיעורי הקצאה כאלה, ודאי שלא ניתן יהיה לצמצם את הפערים במחשוב. כך, למעשה, ממשיכה הפגיעה ביכולת להקנות לתלמידים הערבים הזדמנות שווה לרכישת מיומנויות תקשוב, שהן חיוניות כל כך להשתלבות בעולם העבודה המודרני.

לוח 2: נתוני מפעל הפיס על מספר עמדות המחשב שתוקצבו בשנים 2006–2010, בחלוקה לפי מגזרים

שנה	יהודי־ממלכתי וממ"ד		ערבי	
	עמדות	סכום ₪	עמדות	סכום ₪
2006	2,220	8,030,000	1,040	3,900,000
2007	6,840	24,330,000	2,600	9,560,000
2008	5,040	17,200,000	1,970	6,840,000
2009	2,710	9,390,000	1,360	5,000,000
2010	3,350	11,940,000	1,520	5,540,000
סה"כ	20,150	70,900,000	8,490	30,830,000

מקור: יובל וורגן, מחשוב בבתי הספר – תמונת מצב – מסמך עדכון, הכנסת מרכז מחקר ומידע, דצמבר 2010.

ספריות־מרכזי משאבים

יותר מ־60 מחקרים אמפיריים ברחבי ארה"ב, מצביעים על כך שתלמידים בבתי ספר בעלי ספרייה־מרכז משאבים, לומדים יותר, משיגים ציונים טובים יותר ומצליחים יותר במבחנים ארציים ובנ"ל.²⁶ ספרייה־מרכז משאבים, עשויה לשמש ככלי אפקטיבי לצמצום פערים. זאת, בתנאי שהיא מצוידת בטכנולוגיות מתקדמות, בעלת אוספים ספריים ונגישות למאגרי מידע מגוונים, והיא מופעלת על ידי כוח אדם מקצועי ומיומן. כדי להקים ולקיים ספרייה־מרכז משאבים, יש צורך בשטח מתאים, בתקציב לרכישת אוספים ספריים ולא ספריים, בריהוט ובציוד טכנולוגי, וכמובן בתקן כוח אדם מקצועי להפעלת המקום.

תקן כוח אדם: על פי הנהלים הקיימים, אין חיוב בדבר הקמה והפעלה של ספרייה בבית ספר יסודי, ואין תקן לתפקיד ספרן־רכז משאבים במערכת החינוך היסודי, מה גם שמשרד החינוך אינו מאפשר לבתי הספר להקצות שעות הוראה לספרן. מנהלי בתי הספר נאלצים להקצות שעות ממקורות שונים שאינם קבועים, כגון שעות מהרשות או מתכנית קרב. מכאן, שגם אם הושג התקציב להקמת

Research Foundation Paper, School Libraries Work!, Scholastic Research and Results, 2008 26
http://www.scholastic.com/content/collateral_resources/pdf/s/slw3_2008.pdf

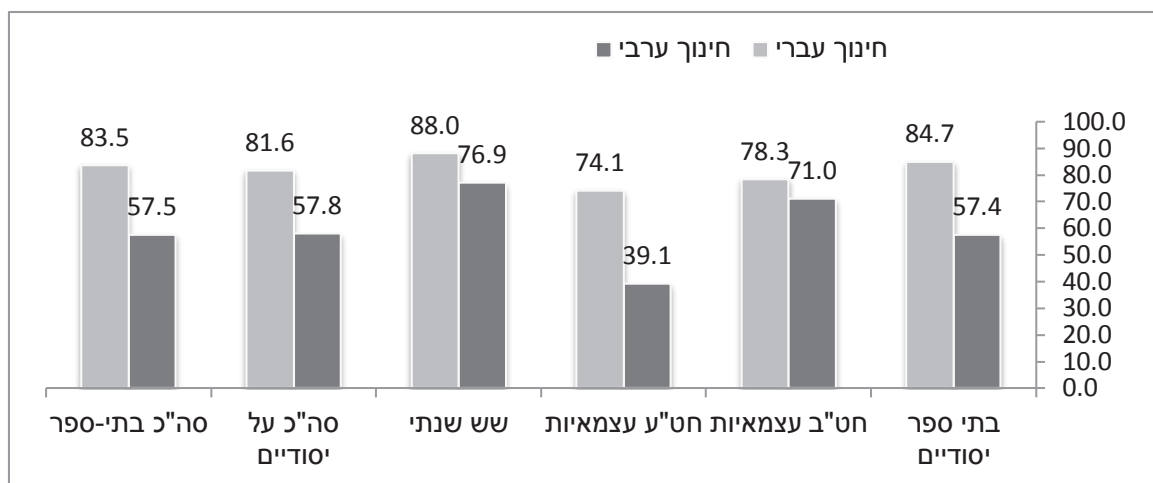
ספרייה ורכישה של ספרים וציוד, ספרן הוא עדיין עניין של מותרות. בבתי ספר על-יסודיים, לעומת זאת, נקבע תקן לספרן על כל 25 כיתות תקניות, ומשרד החינוך מממן 100% מעלות התקן מאז שנת 2004.

שטח מתאים: ספרייה מודרנית בעלת ציוד טכנולוגי עדכני דורשת שטח של 150 מ"ר לפחות. אולם בישראל הפרוגרמה לבתי ספר יסודיים מקצה 20 מ"ר בלבד לספרייה. בנוסף, בבתי ספר שבהם מספר הכיתות גדול מהמתוכנן, קטן הסיכוי שיישארו חללים בלתי מנוצלים בכלל, ולספרייה בפרט.

תקציב לרכישת ספרים וציוד: לא קיים תקציב קבוע ממשרד החינוך לרכישת ספרים, ואין תקציב להצטיידות בריהוט, במחשבים ובתוכנות לספריות.

הנתונים העדכניים ביותר על מצב הספריות בבתי הספר, כפי שנמסרו לעמותת סיכוי ממשרד החינוך, נכונים לשנת 2007 (ראו תרשים 5 מטה). מן הנתונים עולה, כי בבתי הספר התיכוניים, כמו גם ביסודיים, קיים פער במצאי הספריות בין בתי ספר בחינוך היהודי לבתי ספר בחינוך הערבי.

תרשים 5: מצאי ספריות בבתי ספר רשמיים (ללא "מוכרים") בחינוך העברי והערבי 2007

מקור: משרד החינוך והתרבות, ספריות בתי ספר, תמונת מצב מוגשת לדיון בלשכת המנכ"ל 14.2.07 פברואר 2007.

מתקני ספורט

לימודי החינוך הגופני הם חלק אינטגרלי מלימודי הליבה במערכת החינוך בישראל, והם מקצוע חובה בכל שלבי החינוך בבתי הספר. אולם ההתעמלות, שבו אמורים להתקיים במקרים רבים שיעורי הספורט, הוא מתקן אימון חיוני המאפשר פעילות ספורט בכל מזג אוויר בכל ימות השנה, והוא תנאי הכרחי ליישום תכנית הלימודים בחינוך גופני.²⁷

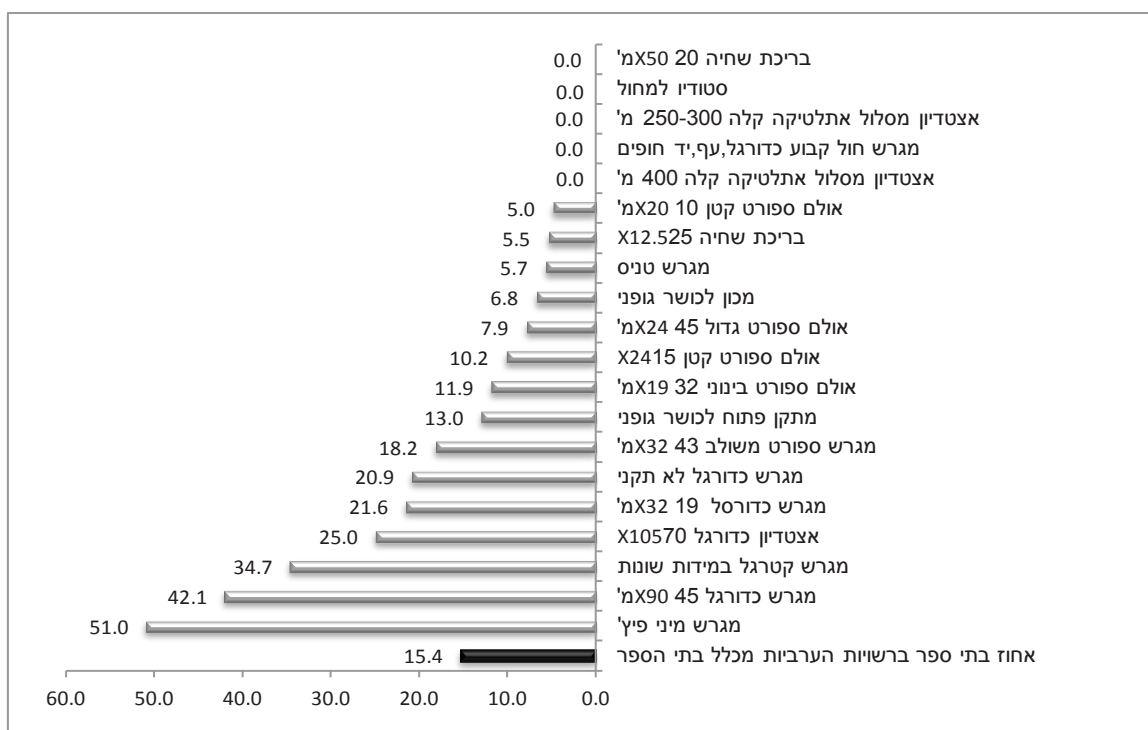
מרבית התכניות להקמת אולמות התעמלות וספורט בישראל, מקורן ביוזמה של הרשויות המקומיות, והן שמקצות את השטחים שבבעלותן ומגייסות את המשאבים הנדרשים לתכנון, להקמה ולאחזקה של האולמות. גיוס המשאבים נעשה הן מתוך המקורות התקציביים העצמיים של הרשויות המקומיות, והן מכספי הקצאות ותמיכות המתקבלים מגופים דוגמת מפעל הפיס,

27 אסף ויינגר ויובל וורגן, המחסור באולמות התעמלות בבתי ספר, הכנסת מרכז המחקר והמידע, אוק' 2010.

המועצה להסדר הימורים בספורט ומשרדי הממשלה, קרי משרד השיכון, נגב גליל ומשרד התרבות והספורט. משרד החינוך לא משתתף כלל במימון, ולא קיימת מדיניות ברורה מצדו לגבי נגישות של בתי ספר לאולמות ספורט.²⁸

תרשים 6 מטה מתאר את אחוז בתי הספר ברשויות הערביות שבהם קיימים מתקני ספורט שונים, לעומת אחוז בתי הספר ברשויות הערביות מכלל בתי הספר, נכון לשנת 2009. בולט שפע מגרשי המיני פיץ', מגרשי הכדורסל והקט רגל, לעומת המחסור באולמות ספורט. אולמות ספורט חסרים בכל מערכת החינוך, אולם תרשים 6 מראה כי בבתי הספר הערביים הם חסרים יותר. ייתכן שמדובר בהעדפה מקומית של ראשי הרשויות לבנות מגרשי ספורט על פני אולמות ספורט. יכולות להיות לכך כמה סיבות מעבר להעדפות פנימיות, וביניהן מחסור בשטחים פתוחים וגני משחק ביישובים הערביים ורצון לפצות על כך, או שיקולים של עלויות.

תרשים 6: אחוז בתי ספר ברשויות מקומיות ערביות לעומת אחוז בתי ספר ברשויות מקומיות ערביות שבהם קיימים מתקני ספורט מכלל בתי הספר שבהם קיימים מתקני ספורט 2009

מקור: קובץ מיפוי מתקני ספורט בישראל, מנהל הספורט במשרד התרבות והספורט בשיתוף עם הטוטו WINNER.

לסיכום:

בעבור אף משאב מן מהמשאבים שנסקרו מעלה, אין תקצוב קבוע, ובוודאי לא מלא, מטעם משרד החינוך. למעשה, המקור היחיד למימון רכישת מחשבים לבתי הספר הוא מפעל הפיס, שמממן גם חלק לא מבוטל מבניית אולמות הספורט והצטיידות של ספריות. מכיוון שאין הוראות מפורשות המגדירות סדר עדיפויות של משרד החינוך ביחס לכל אחד ממשאבי החינוך הנ"ל, הרי שכל רשות מקומית נוהגת לפי יכולתה הארגונית והפיננסית, ולפי שיקוליה, באשר לסדר הקדימויות של הקמה ורכישה של המשאבים הנ"ל.

סיכום

מרבית התלמידים הערבים מאופיינים בנתוני רקע נמוכים, מבחינת השכלת הורים והכנסה לנפש, ולכן, תלונתם בבית הספר כמקור לטיפוחם, לצמיחתם האישית ולמיצוי הפוטנציאל הטמון בהם גדולה הרבה יותר. תלמידים בעלי מאפייני רקע חלשים, רגישים ופגיעים יותר לתנאים פיזיים ירודים, ומושפעים חיובית באופן מובהק יותר מתנאים פיזיים משופרים. לסביבה הפיזית של החינוך, כמו גם למשאבים חינוכיים העומדים לרשות התלמידים, יש השלכה הן על האקלים הבית ספרי והן על התוצאות החינוכיות. מסקירה זו עולה כי:

- במהלך העשור האחרון, לא חל שיפור משמעותי בסוגיית המחסור בכיתות לימוד. אמנם תכנית החומש לבניית כיתות לימוד שהופעלה בשנים 2007–2011 נתנה מענה, במקרה הטוב, לתוספת הצרכים הנובעת מגידול טבעי, אך כמעט לא נתנה מענה לפערים ולמחסור מן העבר.
- בשנת 2012 היו חסרות כשליש מכיתות הלימוד בבתי הספר בחינוך הערבי, וכשני שלישים מכיתות הגן. זאת, לפני החלת חוק לימוד חובה לגילאי 3 ו-4 לכלל האוכלוסייה.
- המחסור בכיתות מביא לציפוף בבתי הספר ולהגדלת מספר הכיתות, תוך שימוש בחללים שאמורים לשמש לייעודים חינוכיים חיוניים אחרים, כמו ספרייה ומעבדות. אין מידע על היקף הכיתות הפועלות במבנים יבילים, אולם נכון לשנת 2012, 75% מהכיתות השכורות בישראל היו כיתות לימוד בחינוך הערבי. עובדה זו מטילה עול כלכלי כבד מנשוא על הרשויות המקומיות הערביות ביחס לגודל תקציבן, ומהווה בזבוז משווע של משאבים שניתן היה להשקיע בתכניות חינוכיות.
- מספר התלמידים לכל עמדת מחשב בחינוך הערבי כפול ביחס לחינוך הממלכתי העברי.
- שיעור בתי הספר שבהם אין ספריות ומרכזי משאבים גבוה יותר בחינוך הערבי, גם בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות, שם חובה להקים ספרייה בית ספרית.
- מחסור באולמות ספורט לעומת שפע יחסי של מגרשי כדורגל וכדורסל למיניהם, נובע אולי מהעדפה פנימית, ואולי משיקולים של עלויות.

כיתות לימוד: שני חסמים עיקריים עומדים בפני סגירת הפער בתחום בינוי כיתות הלימוד. האחד, זמינות הקרקע לפיתוח בתחומי הרשויות המקומיות הערביות, והחסם השני הוא סוגיית התקצוב. זה שנים, אין בידי משרד החינוך תקצוב שהולם את צורכי הבינוי שבהם הוא עצמו מכיר. בנוסף, אין בידי משרד החינוך מידע מדויק לגבי ממדי המחסור בכל אחד ממגזרי החינוך. כבר עשור מדברים על עריכת סקר מבני חינוך, ורק בתקציב 2013 תוקצבו כמיליון ₪ למטרה זו. אין בידינו מידע אם אכן בוצע סקר כזה.

משאבי חינוך: בהיעדר כמעט מוחלט של תקציבים להקמה, לרכישה ולתפעול של מחשבים, ספריות ואולמות ספורט בבתי הספר, מצאי המשאבים הללו תלוי במידה רבה ביוזמה, בסדר העדיפויות וביכולת גיוס המשאבים של הרשויות המקומיות. הרשויות המקומיות יוזמות, ובדרך כלל מממנות, את התכנון ממשאביהן העצמיים והן גם מגייסות מקורות המימון לפרויקטים של הבנייה והרכישה.

אחד ממקורות המימון העיקריים הוא מפעל הפיס, שמקצה מדי שנה בהנחיות משרד האוצר סכומים מסוימים לכל אחת מהמטרות, כולל בנייה של כיתות לימוד. לכל רשות מקומית, על פי קריטריונים קבועים וגלויים, מוקצה סכום כספי לתמיכה שנתית שלו זכאית הרשות ממפעל הפיס. בהיעדר הנחיות של משרד החינוך, הרשות המקומית היא זו שקובעת לאילו יעדים יוקצו כספי התמיכה שלהם היא זכאית ממפעל הפיס – מחשבים, ספרייה, אולם ספורט או מגרש כדורסל, או ציוד למעבדה – הכול לפי סדר העדיפויות הפנימי של הרשות המקומית.

פערים ברמת היזמות של הרשות המקומית ויכולת גיוס המשאבים שלה, ביחד עם השונות בסדר העדיפויות – כל אלה יוצרים, משמרים ואף מרחיבים את הפערים הקיימים. ככל שרשות מקומית חזקה יותר, כך תהיה לה פניות גדולה יותר לייזום של פרויקטים, ויעמדו לרשותה יותר מקורות מימון. לעומת זאת, רשויות דלות משאבים, כמו הרשויות הערביות, יוזמות פחות, המקורות העצמיים שלהן מוגבלים יותר, והן צריכות להשקיע סכומים אדירים במימון שכר דירה לכיתות חסרות.

בהיעדר מדיניות ברורה של משרד החינוך, בהיעדר מידע סדיר על ממדי המצאי והמחסור של משאבים אלו, בהיעדר מקורות תקציביים או מקורות מימון להקמה ולרכישה, ובהיעדר פיקוח – לא ניתן יהיה לסגור את הפערים בתחומים אלו.

על משרד החינוך מוטלת האחריות למפות את הפערים בתשתיות הפיזיות בין מערכת החינוך הערבית ליהודית, לתכנן תכנית פעולה ולתקצב אותה, כדי לתת מענה לצרכים האקוטיים של מערכת החינוך הערבית, ולהוציא אותה ליישום בתוך זמן סביר, שלא יעלה על חמש שנים. ללא מחויבות ולקיימת אחריות מלאה מטעם משרד החינוך והממשלה בכללותה, ימשיכו פערים אלה להתקיים, וקיים אף חשש שיתרחבו, ומערכת החינוך הערבית תישאר מאחור. בכך לא ימלא משרד החינוך את תפקידיו הבסיסיים, ובראשם מימוש הזכות לחינוך בתנאים סבירים וללא אפליה בעבור כל התלמידים במדינה.

רשימת מקורות

- אנדבלד מירי, הלר אור, ברקלי נתנאלה וגוטליב דניאל, ממדי העוני והפערים החברתיים, דוח שנתי 2012, המוסד לביטוח לאומי, ירושלים 2013.
- בלס נחום, בלייך חיים, יישום חוק לימוד חובה לגילאי 3-4, קשיים והצעות לפתרון, מכון טאוב, 2013.
- ברינוקר רלי (ד"ר), "כיתה קטנה – הזדמנויות גדולות – על מחקרי מדיניות ויישום", המרכז לטכנולוגיה חינוכית (מטח) משרד החינוך התרבות והספורט, 2005.
- גליקמן חגית, "הקשר בין רקע חברתי-כלכלי לבין הישגים: האקלים בבית הספר כמשתנה מפצה וממתן", כנס ראמ"ה, מרס 2013.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל, 2013.
- החלטת ממשלה 1410 מיום 18 במרס 2007.
- החלטת ממשלה 1536 מיום 1 באפריל 2007.
- וורגן יובל, מחשוב בבתי הספר – תמונת מצב, מסמך עדכון, הכנסת, מרכז מחקר ומידע, אוקטובר 2010.
- וייסבלאי אתי, נתונים על מערכת החינוך במגזר הערבי, מרכז מחקר ומידע של הכנסת, מאי 2013.
- ויניגר אסף, וורגן יובל, המחסור באולמות התעמלות בבתי ספר, הכנסת מרכז מחקר ומידע אוקטובר 2010.
- חוזר מנכ"ל משרד החינוך 2.1-12, קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות חינוך – הוראת קבע.
- מבקר המדינה, "התשתיות הפיזיות של מוסדות החינוך במגזר הלא יהודי", דוח על הביקורת ברשויות המקומיות, 2008.
- מבקר המדינה, "תקשוב מערכת החינוך" דוח מס' 62, 2012.
- משרד החינוך בשיתוף עם ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, דוח הוועדה לבחינת המחסור בכיתות לימוד במגזר הערבי בשנים 2008-2012.
- משרד החינוך בשיתוף עם ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, דוח הוועדה לבחינת דרכים ליישום צורכי הבינוי במגזר הערבי, כפי שמשתקף במחסור בכיתות לימוד בשנים 2008-2012, מוגש לשרת החינוך פרופ' יולי תמיר, אוג' 2008.
- קובץ מיפוי מתקני ספורט בישראל, מנהל הספורט במשרד התרבות והספורט בשיתוף עם הטוטו ווינר, 2009.
- שדמי חנה, מסמך הטיוטה בנושא סטנדרטים ליצירה, לניהול ולבקרה של תרבות ואקלים בית ספרי, משרד החינוך, התרבות והספורט.
- שובל אילנה, "מחקר – הכי תורם שיש", שיעור חופשי, גיליון 69 כסלו תשס"ו, 2005.
- Biddle, Bruce J' Berliner, David C. "small Class Size and its Effects" Educational leadership, 2002. 59 pp 12-23.
- Earthman Glan L. (2002) School Facility Conditions and Student Academic Achievements. Los Angeles UCLA's Institute for Democracy Education and Access (IDEA).
- Mosteller Frederick, "the Tennessee Study of Class Size in the Early School Grades" For Children and Youth, Vol. 5 No. 2 Summer/Fall 1995.
- Research Foundation Paper: School Libraries Work! Scholastic Research and Results, 2008.